PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI
ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

YA. LERNER VA M. SKATKIN FANLAR INTEGRATSIYASI ASOSIDA BILIMLARNI MUSTAHKAMLASHNING METODIK AHAMIYATI

Shomilova Zarina
Osiyo Xalqaro universiteti iqtisodiyot va pedagogika fakulteti
Pedagogika yo‘nalishi

Annotatsiya: Mazkur maqolada fanlar integratsiyasi asosida o‘quvchilarning bilimlarini mustahkamlashning metodik jihatlari tahlil qilinadi. Integratsion yondashuvning ta’lim samaradorligini oshirishdagi o‘rni, fanlararo bog‘liqlikni ta’minlash usullari hamda o‘quvchilarning mantiqiy va ijodiy fikrlashini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, integrallashgan darslarni tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlari va metodlari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: integratsiya, fanlararo aloqadorlik, bilimlarni mustahkamlash, integrallashgan dars, ta’lim samaradorligi, metodik yondashuv.

Adabiyot tahlili va metodologiyasi. Mazkur mavzuni yoritishda I.Ya. Lerner va M.N. Skatkinlarning didaktik qarashlari hamda zamonaviy pedagogika faniga oid ilmiy adabiyotlar metodologik asos sifatida xizmat qiladi. Xususan, M.N. Skatkinning “Didaktika sredney shkoly” asari ta’lim jarayonining nazariy asoslarini, o‘quvchilarning bilish faoliyatini tashkil etish hamda ta’lim metodlarini tasniflash muammolarini chuqur yoritishi bilan ajralib turadi. Ushbu asarda ta’lim jarayonida bilimlarni o‘zlashtirish, mustahkamlash va qo‘llashning didaktik qonuniyatlari, shuningdek, o‘quvchilarning faol bilish faoliyatini rivojlantirishga doir muhim ilmiy g‘oyalar bayon etilgan. Ayniqsa, o‘quvchilarning bilish faoliyatiga asoslangan ta’lim metodlari tasnifi (izohli-tasvirli, reproduktiv, muammoli bayon, evristik va tadqiqotchilik metodlari) pedagogik jarayonni tashkil etishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Metodologik jihatdan mazkur tadqiqot **tizimli yondashuv, faol bilish faoliyati nazariyasi** hamda **kompetensiyaviy ta’lim konsepsiyasi**ga tayanadi. Tizimli yondashuv ta’lim jarayonini o‘zaro bog‘liq komponentlar (maqsad, mazmun, metod, vosita va natija) birligi sifatida tahlil qilish imkonini beradi. Faol bilish faoliyati nazariyasi esa o‘quvchilarning mustaqil izlanish, tahlil qilish va xulosa chiqarish jarayonidagi o‘rnini asoslaydi

Kirish. Ta’lim tizimini modernizatsiya qilish sharoitida o‘quvchilarda yaxlit dunyoqarashni shakllantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Bunga erishishda fanlar integratsiyasi alohida ahamiyat kasb etadi. Integratsion yondashuv o‘quvchilarning turli fanlardan olgan bilimlarini o‘zaro bog‘lash, ularni amaliy faoliyatda qo‘llash hamda bilimlarning mustahkam o‘zlashtirilishini ta’minlaydi.

Muhokama va natija. Fanlar integratsiyasi - turli o‘quv fanlari mazmuni, metodlari va shakllarini o‘zaro uyg‘unlashtirish jarayonidir. Ushbu yondashuv o‘quvchilarda voqelikni yaxlit holda anglashga yordam beradi hamda bilimlar orasidagi bog‘liqlikni ochib beradi. XX asrning 80-yillaridan boshlab ta’lim metodlarini tasniflashda yangi yondashuv shakllandi. Bu yondashuv o‘quvchilarning bilish faoliyati xarakteriga asoslandi. Mazkur tasnifda o‘quvchilarning mustaqillik darajasi, ijodiy fikrlashi va muammoli vaziyatlarni hal etish qobiliyatlari asosiy mezon sifatida qabul qilindi.Unga ko‘ra, izohli-tasvirli, reproduktiv, muammoli bayon, qisman izlanish va tadqiqotchilik metodlari ajratib ko‘rsatildi. Ushbu metodlar o‘quvchilarning faollik darajasiga qarab farqlanadi. Ayniqsa, muammoli va tadqiqotchilik metodlari o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish hamda bilimlarni chuqur o‘zlashtirish imkonini beradi. I.Ya. Lerner va M.N. Skatkin ta’lim metodlarini o‘quvchilarning bilish faoliyati darajasiga ko‘ra tasniflaganlar. Ularning fikricha, ta’lim jarayonida o‘quvchilarning faolligi va mustaqilligi ortib borishi bilan bilimlarni o‘zlashtirish samaradorligi ham oshadi. Olimlar quyidagi metodlarni ajratib ko‘rsatadilar:

1. Izohli-tasvirli metod

Mazkur metodda o‘qituvchi tayyor bilimlarni tushuntiradi, ko‘rsatadi va izohlaydi, o‘quvchilar esa ularni qabul qiladi hamda eslab qoladi. Bilimlar og‘zaki bayon, darslik, ko‘rgazmali vositalar va texnik vositalar orqali yetkaziladi. Ushbu metod yangi mavzularni o‘rganishda keng qo‘llaniladi. Izohli-tasvirli ta’lim metodi, shuningdek, axborotli-resepsiya metodi deb ham yuritiladi va u an’anaviy ta’lim jarayonida keng qo‘llaniladigan metodlardan biri hisoblanadi. Ushbu metodning asosiy mohiyati shundan iboratki, unda nazariy bilimlar o‘qituvchi tomonidan tayyor holda o‘quvchilarga yetkaziladi, o‘quvchilar esa bu bilimlarni faol qabul qilish (resepsiya qilish) orqali o‘zlashtiradilar.

Mazkur jarayonda o‘qituvchi yetakchi o‘rin egallaydi, chunki u o‘quv materialini tizimli, mantiqiy ketma-ketlikda bayon qiladi, asosiy tushunchalarni izohlaydi hamda ularning mazmunini ochib beradi. O‘quvchilar esa tayyor axborotni idrok etadi, tushunadi va eslab qoladi. Shu sababli bu metodda bilimlarni o‘zlashtirish ko‘proq qabul qilish va xotirada saqlash jarayoniga tayanadi.

Izohli-tasvirli metodda turli didaktik vositalardan keng foydalaniladi. Jumladan, ko‘rgazmali qurollar, jadval va sxemalar, slaydlar, video va audio materiallar o‘quvchilarning mavzuni yaxshiroq tushunishiga xizmat qiladi. Bu vositalar o‘quv materialining vizual va eshitish orqali qabul qilinishini ta’minlab, bilimlarni o‘zlashtirish samaradorligini oshiradi.

O‘qituvchining faoliyati faqatgina axborotni uzatish bilan cheklanib qolmaydi, balki u o‘quvchilarning ushbu axborotni to‘g‘ri qabul qilishi, tushunishi va qayta ishlash jarayonini ham tashkil etadi. Shu ma’noda o‘qituvchi dars jarayonida yo‘naltiruvchi, tashkil etuvchi va nazorat qiluvchi vazifalarni bajaradi.

Izohli-tasvirli metod asosan yangi mavzuni o‘rganish bosqichida qo‘llanilib, o‘quvchilarda dastlabki bilim va tasavvurlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Biroq ushbu metodda o‘quvchilarning mustaqil bilish faoliyati nisbatan cheklangan bo‘lgani uchun uni boshqa faol metodlar bilan uyg‘unlashtirish ta’lim samaradorligini oshiradi

2. Reproduktiv metod. Reproduktiv ta’lim metodlari o‘zining tuzilishi va amalga oshirilish mexanizmi jihatidan boshqa ta’lim metodlaridan bir qator o‘ziga xos xususiyatlari bilan ajralib turadi. Ushbu metodning asosiy belgisi o‘qituvchi tomonidan bilimlarning tayyor holda tushuntirilishi, ularning o‘quvchilar tomonidan ongli ravishda qabul qilinishi, yodda saqlanishi hamda keyinchalik qayta tiklanishi (reproduksiya qilinishi) jarayonidir.

Bu metodda o‘qituvchi markaziy o‘rinni egallaydi, chunki u o‘quv materialini mantiqiy ketma-ketlikda bayon qiladi, muhim tushunchalarni ajratib ko‘rsatadi va ularning mazmunini tushuntirib beradi. O‘quvchilar esa tayyor bilimlarni eslab qolish va ularni turli mashqlar, topshiriqlar hamda amaliy faoliyatda qayta qo‘llash orqali mustahkamlaydilar.

Reproduktiv metodning muhim jihatlaridan biri — bilimlarni mustahkamlashda takrorlash jarayonining katta ahamiyat kasb etishidir. O‘quvchilar bir xil turdagi mashqlarni bir necha bor bajarish orqali bilim va ko‘nikmalarni avtomatlashtiradilar. Shu tariqa o‘zlashtirilgan material uzoq muddatli xotirada mustahkamlanadi va amaliy faoliyatda tezkor qo‘llash imkoniyati paydo bo‘ladi.

Mazkur metod ta’lim jarayonining barcha bosqichlarida qo‘llanilishi mumkin bo‘lsa-da, u ayniqsa boshlang‘ich ta’lim bosqichida juda muhim ahamiyatga ega. Chunki aynan shu davrda o‘quvchilarda asosiy o‘quv ko‘nikmalari shakllanadi. Masalan, o‘qish va yozish malakalari, matematikada arifmetik amallarni bajarish, tabiatshunoslik va boshqa fanlarda oddiy tushunchalarni o‘zlashtirish reproduktiv faoliyat orqali samarali rivojlanadi.

Shuningdek, reproduktiv metod o‘quvchilarda intizom, aniqlik, tartiblilik va topshiriqlarni to‘g‘ri bajarish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu metod orqali olingan bilimlar keyingi ijodiy va mustaqil fikrlashni talab qiluvchi murakkab metodlar uchun mustahkam asos yaratadi.

Biroq shuni ham ta’kidlash kerakki, reproduktiv metod faqat yodlash va takrorlashga asoslangani uchun o‘quvchilarning ijodiy fikrlashini yetarli darajada rivojlantirmaydi. Shu sababli uni

evristik va tadqiqotchilik metodlari bilan uyg‘unlashtirish ta’lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi

Reproduktiv metod o‘quvchilarning avval o‘zlashtirgan bilim va ko‘nikmalarini qayta tiklash hamda namunaga asoslanib bajarish faoliyatiga tayanadi. O‘quvchilar berilgan qoidalar, algoritmlar va namunalar asosida mashqlar bajaradilar. Bu metod bilimlarni mustahkamlash va amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

3. Evristik yoki qisman izlanish metodi

Evristik metodda o‘quvchilar muammoning yechimini o‘qituvchi rahbarligida qisman mustaqil ravishda topadilar. O‘qituvchi savollar, topshiriqlar va muammoli vaziyatlar yaratish orqali o‘quvchilarni izlanishga undaydi. Natijada o‘quvchilarda mantiqiy fikrlash, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko‘nikmalari rivojlanadi. Evristik ta’lim metodi o‘quvchilarning mustaqil bilish faoliyatini rivojlantirishga yo‘naltirilgan bo‘lib, unda yangi bilimlarni izlab topish jarayoni o‘qituvchi va o‘quvchi hamkorligida amalga oshiriladi. Ushbu metodni qo‘llashda o‘qituvchi tayyor bilimlarni to‘liq berib qo‘ymaydi, balki ularning bir qismini tushuntiradi, qolgan qismini esa o‘quvchilarning mustaqil izlanish faoliyati orqali egallashiga sharoit yaratadi.

Bunda o‘quvchilar bilimlarni tayyor holda qabul qilmaydi, balki berilgan muammo yoki topshiriqlarni yechish jarayonida savollarga javob izlash, turli manbalarni tahlil qilish va mantiqiy xulosalar chiqarish orqali yangi bilimlarni o‘zlashtiradilar. Shu jihati bilan evristik metod o‘quvchilarning bilish faolligini oshiradi va ularni ijodiy fikrlashga yo‘naltiradi.

Evristik metodning muhim metodik xususiyatlaridan biri — o‘qituvchi tomonidan qo‘yilgan muammoning bir necha kichik qism yoki yo‘nalishlarga ajratilishidir. Bu jarayon o‘quvchilarga murakkab vazifani bosqichma-bosqich hal qilish imkonini beradi. Har bir bosqichda o‘quvchilar ma’lum ketma-ketlikka rioya qilgan holda izlanish olib boradilar, natijada muammoning umumiy yechimiga erishadilar.

Shu sababli evristik metod ko‘pincha qisman izlanish metodi deb ham yuritiladi. Chunki unda bilimlarni to‘liq mustaqil kashf etish emas, balki o‘qituvchi rahbarligida qisman izlanish va mustaqil xulosa chiqarish jarayoni amalga oshiriladi.

Evristik metod o‘quvchilarda quyidagi muhim kompetensiyalarni rivojlantiradi: mantiqiy fikrlash, tahlil qilish, taqqoslash, muammoli vaziyatlarni hal etish hamda mustaqil qaror qabul qilish. Ayniqsa, zamonaviy ta’lim jarayonida, fanlar integratsiyasi asosida tashkil etilgan darslarda ushbu metod juda samarali hisoblanadi, chunki u turli fanlardan olingan bilimlarni birlashtirish va amaliyotda qo‘llash imkonini beradi.

4. Tadqiqotchilik metodi

Tadqiqotchilik metodi o‘quvchilarning eng yuqori darajadagi bilish faoliyatini ifodalaydi. Bu metodda o‘quvchilar muammoni mustaqil ravishda aniqlaydi, ma’lumot to‘playdi, tajriba o‘tkazadi, natijalarni tahlil qiladi va xulosalar chiqaradi. Tadqiqotchilik faoliyati ijodiy fikrlashni rivojlantiradi hamda o‘quvchilarning ilmiy dunyoqarashini shakllantiradi. Tadqiqotchilik ta’lim metodini qo‘llash jarayonida o‘quvchilarga muammoni hal etishga yordam beruvchi tayyor yo‘nalishlar aniq ko‘rsatib berilmaydi yoki keskin cheklanmaydi. Bu esa o‘quvchilarda mustaqil izlanish, ijodiy fikrlash va ilmiy yondashuvni shakllantirishga imkon yaratadi. Mazkur jihati bilan tadqiqotchilik metodi boshqa ta’lim metodlaridan tubdan farq qiladi.

Tadqiqotchilik faoliyatida asosiy e’tibor muammoning yechimini topishga qaratiladi, biroq yechimga olib boruvchi yo‘l oldindan tayyor holda berilmaydi. Shu sababli o‘quvchilar muammoni hal qilish jarayonida o‘z bilimlariga, kuzatuvlariga va ilgari egallangan tajribalariga tayanadilar. Agar mavjud bilimlar yetarli bo‘lmasa, ular yangi axborot manbalarini izlaydilar, qo‘shimcha ma’lumotlar yig‘adilar va muammoni hal etishning turli variantlarini ishlab chiqadilar.

Mazkur jarayon davomida o‘quvchi oldida turgan muammo asta-sekin muammoli masalaga aylantiriladi. Agar muammoning yechimi uchun ma’lum parametrlar, yo‘nalishlar yoki cheklovlar

belgilansa, u holda u aniq muammoli masala sifatida shakllanadi. Bunday yondashuv o‘quvchilarga izlanish jarayonini tartibga solish va bosqichma-bosqich yechim topish imkonini beradi.

Shuni ta’kidlash kerakki, har qanday muammoli topshiriq o‘z ichida muammoni ham, muammoli vaziyatni ham qamrab oladi. Biroq har bir muammoli vaziyat albatta muammo darajasiga yetmaydi, chunki muammo bo‘lishi uchun aniq yechim yo‘nalishi va bilish faoliyatini talab qiluvchi ziddiyat mavjud bo‘lishi lozim.

Inson amaliy faoliyatida doimiy ravishda muammoli masalalarni hal etib boradi. Agar uning oldida yangi muammo paydo bo‘lsa, u uni mavjud bilimlar tizimi asosida tahlil qiladi, yechim uchun zarur bo‘lgan ko‘rsatkichlarni belgilaydi va uni muammoli masalaga aylantiradi. Agar dastlabki yondashuv muvaffaqiyatsiz bo‘lsa, u boshqa variantlarni izlaydi, yangi yechim yo‘llarini ishlab chiqadi va muammoni qayta tahlil qiladi.

Tadqiqotchilik o‘qitish metodida esa o‘qituvchi va o‘quvchilar hamkorlikda hal etilishi lozim bo‘lgan muammoni aniqlab oladilar. O‘quvchilar ushbu muammoni mustaqil ravishda tadqiq etish jarayonida yangi bilimlarni egallaydilar, ularni avvalgi bilimlar bilan taqqoslaydilar hamda amaliy vaziyatlarda qo‘llashni o‘rganadilar.

Mazkur jarayon davomida o‘quvchilar ilmiy bilish metodlarini o‘zlashtiradilar, tahlil qilish, kuzatish, tajriba o‘tkazish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar. Natijada ularda tadqiqotchilik faoliyati tajribasi shakllanadi hamda mustaqil ilmiy izlanish olib borish kompetensiyasi rivojlanadi

Xulosa. Fanlar integratsiyasi asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni o‘quvchilarning bilimlarini mustahkamlashda samarali vosita hisoblanadi. Integratsion yondashuv bilimlarning tizimliligini ta’minlaydi, o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashi va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi hamda ta’lim sifatini oshiradi. Shu bois zamonaviy ta’lim jarayonida fanlararo integratsiyani keng qo‘llash muhim pedagogik vazifa sifatida namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Skatkin M.N. Didaktika sredney shkoly. – Moskva: Prosveshchenie, 1982.
2. Lerner I.Ya. Didakticheskie osnovy metodov obucheniya. – Moskva: Pedagogika, 1981.
3. Lerner I.Ya., Skatkin M.N. Didaktika i metodika obucheniya. – Moskva: Prosveshchenie, 1985.
4. Pedagogika: Oliy o‘quv yurtlari uchun darslik. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010.
5. Saidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2004.